

ЕНТИМЕМИ, СЕНТЕНЦИИ, МЕТАФОРИ: УБЕЖДАВАЩАТА МОЩ НА КРАТКОСТТА В АРИСТОТЕЛЕВАТА РЕТОРИКА

© Лучия Калболи Монтефуско

За автора:

Д-р Лучия Монтефуско е професор по история на класическата реторика в Департамента по класическа филология и италианистика в Болонския университет; Президент на Международната асоциация по история на реториката (ISHR), Директор на Центъра за реторически и граматически изследвания на университета в Болоня; Редактор на серията „Доклади по реторика” (1-10 том); Член на AERES (Agence d'évaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur) във Франция.

„Всички хора се стремят към знание по силата на своята природа,” пише Аристотел в началото на своя труд „Метафизика” (980 a 22) Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει), преди да започне да се занимава по същество с различните видове знание и с етапите в процеса на придобиването му. В третата книга от своята „Реторика” (Rhet. 1410 b 10 f. Τὸ γὰρ μανθάνειν ὁαδίως ἢ δὲ φύσει πᾶσιν ἐστί) когато разглежда убеждаващата мощ на ἀστεῖα и на εὐδοκίμοῦντα, той добавя: „По природа, лесното учене е приятно за всички хора”. Разликата между двете твърдения е трудно уловима, но твърде интересна: естественият стремеж към знание, благодарение на който някои хора успяват да достигнат висините на мъдростта, в „Реторика” се превръща в „естествено удоволствие”, което се поражда от лесното усвояване на знание. Какво е практическото следствие от тази трансформация на гледната точка на Аристотел? Фактът, че хората изпитват удоволствие, когато това, което чуват създава в умовете им „бързо знание”¹, (Rhet. 1410 b 21 ὅσα ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν ταχεῖαν) може да бъде използван от оратора, за да убеди аудиторията да приеме неговите тези. Поради това стремежът към краткост е една от най-ефективните стратегии в реториката.

Според Аристотел, най-важната причина, върху която се основава необходимостта от краткост на реторичния дискурс, са

---

¹ Сравни Кенеди, 1991: 244n 112, както и самия Аристотел (в Probl. 916 b 27 ff), който обяснява, че една от причините, поради които за хората обучението чрез парадигми е по-приятно, отколкото това чрез ентимеми (съкратени силогизми – бел. прев.), е фактът, че те получават удоволствие от бързото учене, а ученето чрез парадигми е по-лесно от това чрез силогизми. ὅτι τῷ τε μανθάνειν χαίρουσι καὶ τῷ ταχύ, ὅσον δὲ διὰ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν λόγων μανθάνουσι.

твърде ниските интелектуални способности на слушателите, към които се обръща ораторът. В това отношение той не оставя място за съмнение още в началото на първата книга, като казва, че „при такива слушатели, които не са способни да разглеждат едновременно много неща или да разсъждават от по-отдалечена гледна точка“, задачата на реториката е да се обсъждат неща, които изглеждат така, като че допускат противоречащи си решения”². Тези предпоставки водят до заключението, че, за да бъде един оратор убедителен, той трябва да е или *ὀμολογούμενα*, или *ἔνδοξα*; и в това отношение широкото съгласие е задължително. Ако това не е така, се поражда необходимост от предварителна демонстрация, но в такъв случай аргументацията би била твърде дълга³ за една *ἀπλοῦς κριτής*, за каквато Аристотел е приемал аудиторията (Rhet. 1357 a 7 ff.)⁴. Въз основа на това допускане Аристотел стига до своето фамозно и противоречиво описание на природата и структурата на ентимемата, т.е. до онези дедуктивно получени аргументи, за които той казва, че са „извлечени от недостатъчни предпоставки и често по-малко от тези на първичния силогизъм”⁵ Rhet. 1357 a 16 f. *ἐξ ὀλίγων τε καὶ πολλάκις ἐλαττόνων ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλ- λογισμός*

Веднага след това Аристотел обяснява тайнственото изявление чрез твърдението, че ако една от предпоставките е вече известна „тя не трябва повече да се споменава, тъй като слушателят сам си я припомня: например, (за да се покаже) че Дориъс е спечелил

² Rhet. 1357 a 3 f. *ἐν τοῖς τοιούτοις ἀκροαταῖς οἱ οὐ δύνανται διὰ πολλῶν συνο- ρᾶν οὐδὲ λογίζεσθαι πόρρωθεν.*

За английския превод на текстовете от Аристотелевата Реторика, цитирани в този труд, съм задължена на Кенеди 1991.

³ Според Grimaldi (1972: 90 f.) Аристотел иска да подчертае разликата между природата на диалектичното дедуктивно аргументиране, която допуска верига от взаимнозависими процеси, водещи до заключение, от една страна, и ентимемата, която „ограничава своето демонстративно или доказателствено твърдение до стегната и директна форма, която подлежи на по-нататъшно съкращаване”. Все пак, нормален силогизъм с две предпоставки не може да се класифицира като прекалено дълъг: Сравни Burnyeat 1994: 22; Също 1996: 100; Rapp 1996: 204

⁴ Във връзка с това трябва да си спомним, че независимо от класирането на слушателите в три различни групи (наблюдатели, участници в събрание и съдебни заседатели: вж. Rhet. 1358 b 2 ff.), Аристотел не ограничава значението на думата „съдия” до технически термин от съдебната реторика. Той изяснява в Rhet. 1377 b 20 f., както и в Rhet. 1391 b 7 ff., че използването на речи с убеждаващ ефект е винаги насочено към оценка: следователно, този, който преценява, е, така да се каже, „съдия” и именно той трябва да бъде убеден, към него е насочена речта (Rhet. 1391 b 11 ff.); срв. Grimaldi 1972: 24 f.; същото 1980: 54; същото 1988: 4; 228; Hellwig 1973: 133.

⁵ Rhet. 1357 a 16 f. *ἐξ ὀλίγων τε καὶ πολλάκις ἐλαττόνων ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλ- λογισμός*

Бидейки напълно наясно със свързаната с неговия превод на израза *πρῶτος συλλογισμός* трудност, Кенеди (1991: 42, п 59) го интерпретира като „напълно изразен силогизъм, който е логически присъщ на ентимемата”. Други учени придават на *πρῶτος* значението „в първата силогистична фигура” (Dufour 1932: 80; Sprute 1982: 130). Grimaldi (1980: 57 „силогизмът в неговата елементарна, типична, непроменена форма”) и Burnyeat (1994: 22, п. 58 “Смисъла на *πρῶτος* тогава трябва да е „нормален, стандартен”, а не „прост, елементарен”) в известен смисъл напомня на по-раншните коментари на Core (1877: 42) „в своята най-ранна, най-елементарна, или нормална, типична форма”. Особен интерес за правилната интерпретация на израза *πρῶτος συλλογισμός* може би представлява едно сравнение с Metaph. 1014 b 1-3, където Аристотел придава на *συλλογισμοὶ οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν τριῶν δι’ ἐνὸς μέσου*, както и на *πρῶτοι ἀποδείξεις*... значението на „елементи(στοιχεῖα) от демонстрации”. Естествено, нееднозначността на целия пасаж ще се реши само след финално решение за отношението между силогизма и ентимемата.

състезание с корона, е достатъчно да се каже, че той е шампион от Олимпийските игри; не е необходимо да се добавя, че на Олимпийските игри като награда се дава корона, тъй като всеки знае това.” (Rhet. 1357 a 17 ff.)

Казаното заслужава малко повече коментари. Най-напред, трябва да разберем отношението между ентимемата и силогизма. Много важна в тази връзка е веригата от дефиниции, която намираме в Rhet. 1355 a 5 ff.:

the πίστις – says Aristotle – is an ἀπόδειξις τις; the ἀπόδειξις ῥητορικὴ

is the ἐνθύμημα; the ἐνθύμημα is συλλογισμός τις. Следователно, заключава той, „е ясно, че онзи, който е най-способен да прозре от какви материали, и как възниква силогизмът, ще бъде и „най-ентимематичен“ – ако той схваща също и с какъв вид неща е свързана ентимемата и какво я отличава от логическия силогизъм.” Трудността тук е да се разбере правилно това τις, което, като характеристика на ἀπόδειξις и на συλλογισμός, може да бъде интерпретирано по различен начин. Повечето от модерните преводи са също толкова двусмислени, колкото е и гръцкият текст⁶. Въпросът се разглежда надълго и нашироко от Burnyeat през 1994 г. Той счита, че τις, след ἀπόδειξις и συλλογισμός... представлява „една странна характеристика“, което ще рече, че и в двата случая имаме работа с доказателство, което само наподобява ἀπόδειξις и συλλογισμός, без да бъде истинските два споменати обекта. Според неговата интерпретация ἀπόδειξις τις няма да бъде вид демонстрация между другите, както и συλλογισμός τις няма да бъде вид силогизъм между другите: те ще бъдат само демонстрация и силогизъм „от вида“, т.е. – както обяснява той – „не нещо, от което можете да очаквате всичко, което нормално бихте очаквали от един apodeixis или syllogismos“.⁷

Не съм сигурна, че Burnyeat е коректен. Що се отнася до ἀπόδειξις τις, израз, който Аристотел не използва на друго място, бих казала, че това е прилагателното ῥητορικὴ, следващо на съседния ред, което изяснява, че „доказателството (πίστις) е „един вид демонстрация“ (ἀπόδειξις τις), която е „реторична демонстрация“ (ἀπόδειξις ῥητορικὴ) или ентимема. Тук Аристотел иска да подчертае факта, че в реториката не трябва да се занимаваме с научното ἀπόδειξις, което в съответствие с неговата дефиниция, дадена в “Topics” (Теми), е дедуктивно разсъждение (συλλογισμός), което се осъществява от предпоставки, които са истински или първични (Top. 100 a 27 ff.) Аристотел често казва, че в реториката дедуктивното разсъждение се осъществява при изходна точка предпоставки, които в съответствие с предметната област, която

⁶ Сравни Dufour 1932& 73 f. „доказателството е някакъв вид демонстрация/ ентимемата е силогизъм от определен вид“; Sieveke 1980: 9 f. „... немски“; Kennedy 1991: 33 „pistis е вид демонстрация / ентимемата е вид силогизъм“.

⁷ Burnyeat 1994: 13 ff. срв. Същото 1996: 94 ff. Мнението му се споделя от Piazza 2000: 90 f.

разглеждаме, са в по-голямата си част само ἔνδοξα⁸. Все пак, също и научната ἀπόδειξις също сама по себе си е συλλογισμός τις. В това отношение Аристотел има ясна позиция: в „Предварителни анализи“ той обяснява, че в сравнение с научната демонстрация силогизмът е по-общ, тъй като, ако е истина, че научната демонстрация е „вид силогизъм“, не може да се каже, че всеки силогизъм е научна демонстрация (Pr An 25 b 30 f. ἡ μὲν γὰρ ἀπὸ δειξις συλλογισμός τις, ὁ συλλογισμός δὲ οὐ πᾶς ἀπόδειξις). Този пасаж представлява особен интерес: без никакво съмнение изразът συλλογισμός τις определя научната демонстрация като „вид силогизъм“⁹, но не единствения такъв. Нещо повече, това значение изглежда се подкрепя от факта, че Аристотел разглежда също и ἔλεγχος, т.е. „Разсъжденията чрез оборване“ като „един вид силогизъм“¹⁰ (συλλογισμός τις). Наистина, в Sophistical Refutations (Софистическите опровержения), за да се изясни, че един ἔλεγχος е συλλογισμός, той стига отново до определението на συλλογισμός и обяснява, че ἔλεγχος е συλλογισμός „придружено от противоречието на заключението“ (SE 165 a 3f.; превод Forster). Няколко страници по-нататък Аристотел пише, че в съответствие с това те трябва да бъдат използвани по същия начин: ако συλλογισμός не може да се свърже с инцидента, то и ἔλεγχος, бидейки συλλογισμός τις също не може; в обратния случай, то не би било ἔλεγχος (SE 168 a 37 ff.)

Въз основа на тези пасажии, не намирам никаква трудност в това, да разгледам също и ентимемата, συλλογισμός τις като „вид силогизъм“¹¹, особено като реторически силогизъм, както и самият Аристотел ясно се изразява малко по-нататък (Rhet. 1356 b 4 f. Καλῶ δ' ἐνθύμημα μὲν ῥητορικὸν συλλογισμὸν)¹¹. В такъв случай, какво е отлечието от логическия силогизъм, който – според Аристотел – трябва да бъде възприет от „една ентимематична личност“. Ако се съгласим, че ентимемата е „вид силогизъм“, както са ἀπόδειξις и ἔλεγχος,

⁸ Срв. Rhet. 1357 a 10; 13; 1402 a 34. Алтернативно (срв. Rhet 1357 a 10-31) Аристотел изразява тази модалност като се позовава на по-често случващото се (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) или на което може да бъде по-различно от моментното състояние (ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν). Основанието е очевидно: той обяснява, че никой не би дебатираше неща, за които е невъзможно да бъдат различни – било в миналото, било в бъдещето или в настоящето, защото ако не се признае алтернатива, няма какво повече да се каже (Rhet. 1357 a 4 ff.). Аз съм разглеждала този въпрос пространно преди няколко години (Calboli Montefusco 1998& 7 ff.)

⁹ По-точно, в Po. An. 71 b 17 за научния ἀπόδειξις се твърди, че συλλογισμός ἐπιστημονικός: – вж. Piazza 2000: 91 f.

¹⁰ Отричането на силогистичната природа на ентимемата става дори по-трудно, когато насочим вниманието си към Pr. An. 68 b 10 ff.: „Не само диалектичните и демонстративните, а и реторичните силогизми са повлияни от вече описаните фигури.“ Това се потвърждава от Аристотелевия анализ на ентимемите от знаци: Pr. An. 70 a 12 ff. „знакът може да се разглежда по три начина – колкото са при вземането на средния термин в различните фигури: било в първата, втората или третата“ (превод Tredennick); вж. и Grimaldi 1972: 90, n. 13; също 1980: 66

¹¹ Вж. Topics 162 a 15 ff., където Аристотел изброява различните видове συλλογισμοί (φιλοσόφημα, ἐπιχείρημα, σοφισμα, ἀπόρημα) и Grimaldi (1980: 22; 48), който директно заявява, че би могъл да добави към списъка и ἐνθύμημα.

тя не може да бъде формална, а както казах и преди, само модалност от предметната област и следователно от своите предпоставки.¹²

Ако сега се върнем на нашия въпрос, то въз основа на горния анализ не ни е позволено да разглеждаме ентимемата просто като дедуктивно разсъждение, което по своята природа е непълно¹³ и следователно е по-късо от логическия силогизъм. Може да се случи и се случва често, но само когато слушателите са в състояние да „си добавят” онова, което липсва. Но кога те могат да направят това? Като се имат предвид техните ниски интелектуални качества, те могат да си осигурят само това, което вече знаят. Оттук следва и необходимостта от предпоставки, за която вече постигнахме съгласие.

Наистина, за да се разбере по-добре какво е искал да каже Аристотел чрез примера за Doreus, може да бъде много полезно да се разгледа друг пасаж – този път във втората книга, където Аристотел отново казва, че в реторичните силогизми „заклучението не може да бъде извлечено от прекалено голяма дистанция, нито може да включва всичко”, защото, в първия случай на разсъждението ще му липсва яснота поради голямата дължина, а във втория случай процесът ще стане досаден, тъй като ще се обясняват очевидни неща (Rhet. 1395 b 25ff.) И тук твърдението на Аристотел се предхожда от интригуващата дефиниция на ентимемата като συλλογισμός τις¹⁴ и от алузията за това, че

¹² Вж. също изявлението на Коуп (1867: 102): „единствената *важна* разлика между двете (научния силогизъм и ентимемата) е, че единият води до необходимо и общовалидно, а другият – само до вероятно заключение”. От друга страна, самият Аристотел, пишейки в Prior Analytics за ентимемите, изградени от знак, в явен вид споменава стандартната силогистична структура на ентимемата, когато казва: „Ако бъде изказана само едната предпоставка, получаваме само знак; ако обаче и другата предпоставка бъде приета, получаваме силогизъм, например: Питакус е възвишен, защото обичат почестите, са възвишени, а Питакус обича почестите” (Pr. An. 70 a 24-27, превод Tredennick). В този случай ентимемата е в първата фигура; основна предпоставка е общоприетото мнение, че хората, които обичат почести, са възвишени, а знакът („харесване на почести”) играе ролята на среден термин. Вж. коментарите на Grimaldi, W. (1988: 277) в Rhet. 1395 b 24, който, имайки предвид съкратената форма на ентимемата, пише: „ако ентимемата като силогизъм е сама по себе си форма от две изказвания, човек би могъл да се запита за значението на Γ 18, 19a 19, където ни се казва да ги правим „колкото е възможно по-компактни”. Така една форма от две изказвания не може да бъде редуцирана повече и остава силогизъм”.

¹³ Вж. дефинициите на Quint Inst. 5.10.3 (несъвършен силогизъм); Iul. Vict. 53,5; 54,13 Giom Celent. (*imperfectus syllogismus; correptior probatio*) Fortun. 136,4 f. Calb. Mont. (*syllogismus plenus est omnibus partibus probationis, enthy mema non omnibus*); Demetr. De eloc. 32 (συλλογισμός ἀτελής). Все пак, както е добре известно, συλλογισμός ἀτελής ... в дефиницията на ентимемата в Pr. An. 70 a 11 е съмнително поради това, че думата ἀτελής се счита за интерполирана: вж. Cope, E.M. 1867: 102; Grimaldi 1972: 87 f.; Ross 1949: ad loc. и по-късно дискусии на Burnyeat 1994: 6-8 и Rapp 1996: 203

¹⁴ Поне такъв е прочитът на някои редактори (Victorious, Cope, Freese, Kassel) на базата на, както казва Grimaldi 1988: 77, „добрата традиция”. Dufour предпочита да изпусне τις. Третият път, когато Аристотел определя ентимемата като συλλογισμός τις е в началото на Rhet. II 24, преди да се захване с темите за очевидните ентимеми; както в случая с ἔλεγχος, използването на ентимемата е абсолютно в унисон с използването на логическия силогизъм: тъй като е възможно да съществуват валидни силогизми и силогизми, за които само изглежда, че са валидни – пише Аристотел – по необходим начин имаме валидни ентимеми и такива, които са само привидно валидни, тъй като една ентимема е συλλογισμός τις (Rhet. 1400 b 37 ff.); вж. паралелизма φαίνόμενος ἐνθύμημα / φαί-νόμενος συλλογισμός в Rhet. 1356 b 3 ff., но за текстуалните трудности вж. Grimaldi 1980: 47.

тя е различна от диалектическия силогизъм (Rhet. 1395 b 23 ff. ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐνθύμημα συλλογισμὸς τις ἐστίν, εἴρηται πρότερον, καὶ πῶς συλλογισμὸς, καὶ τί διαφέρει τῶν διαλεκτικῶν). Особен интерес в този пасаж представлява отношението, което Аристотел установява непосредствено след това между формалната структура на ентимемата и знанието, което се предава от оратора на слушателите. Той пише „Това е причината, поради която, говорейки пред тълпа, необразованите звучат по-убедително от образованите ... защото [образованите] разсъждават чрез аксиоми и философски категории, докато [необразованите] – въз основа на онова, което знаят и на примери от ежедневието“ (Rhet. 1395 b 27 ff.). Какво значи това? Че формалната краткост на ентимемите, която е необходима, защото слушателите са неспособни да следват дълги аргументации или просто избягват едно безполезно бърборене относно вече известни неща, е възможна само когато ораторът и аудиторията си взаимодействат поради това, че споделят едно и също знание¹⁵. От това зависи и „бързото“ знание, което се търси от слушателите при дедуктивните разсъждения.

Все пак, въпросът е по-сложен и излиза извън когнитивния етап: лесното научаване, което, както споменах по-горе, предизвиква естествено удоволствие у слушателите, ги води до това да бъдат убедени само въз основа на психологическия ефект. Слушателите изпитват чувство на самодоволство, когато са способни да предвидят заключението от една ентимема или да го разберат веднага след като е било изговорено (Rhet. 1400 b 32 ff.)¹⁶ И наистина, когато ораторът, който гради своите ентимеми, не казва това, което слушателите вече знаят и им позволява да „си добавят“ онова, което липсва, той на практика ласкае техните ниски интелектуални способности и ги кара да вярват, че те са достатъчно интелигентни, за да изграждат заедно и логически дадена теза¹⁷. По такъв начин, изглежда, че краткостта е правилната мярка между неяснотата на една твърде дълга

---

¹⁵ В това отношение си заслужава да се фокусираме върху резкия контраст между становището на Аристотел и допусканията на Платон в неговия *Gorgias*: тук Платон поддържа, че един невеж оратор може да убеди само невежа аудитория, докато Аристотел казва, че, ако дадена аудитория е невежа, то един невеж оратор може да я убеди по-добре, отколкото един образован оратор – срв. Perelman 1966: 9; Wardy 1996: 78.

¹⁶ Вж. Rhet. 1410 b 21-26 „Именно поради това повърхностните ентимеми не са популярни за аудиториите – като казвам *повърхностни*, имам предвид онези, които са напълно ясни и не изискват размишления; не са популярни и такива, които след изказа им са неразбираеми; популярни са тези, след изказа на които следва незабавно схващането на смисъла им (макар и да не са съществували преди това) или то идва скоро след това – защото протича известен вид обучение“; Grimaldi 1972: 88

¹⁷ Евентуално действие по този начин се превръща в своего рода съучастничество между оратора и аудиторията, както четем в добре известния пасаж на Theophrastus (Demetr. 222 = Frg. 696 FHS&G): “човек не трябва да разработва всичко в детайли, а да остави и нещо на слушателя, който да възприеме информация и си направи заключения; защото когато възприема онова, което сте оставили неизказано, той не само е в ролята на слушател, а се превръща във ваш свидетел, при това настроен благосклонно”. Защото у него се създава чувството, че е съавтор. (Превод на Fortenbaugh и др.); вж. С. Montefusco 1999 а: 85 f. Авторът на *Rhetoric to Alexander* счита това за целесъобразно между ἀστεῖα (Rhet. Alex. 1434 а 34 ff.; вж. Chiron 2002: 161); що се отнася до отношението *perspicuitas-obscuritas* в речта, вж. Quint. *Inst.* 8.2.21

аргументация и неяснотата на една аргументация, която не разкрива непознатото: това, което може да остане извън аргументацията, всъщност е само което е γνώριμον (Rhet. 1357 a 18)¹⁸ или φανερόν. (Rhet. 1395 b 27). Когато Аристотел за пореден път препоръчва ентимемите да бъдат съкращавани колкото е възможно повече (Rhet. 1419 a 18 f.), той загатва за един вид аргументация, на която в никакъв случай не липсва някаква необходима за аудиторията информация, но която при дадени обстоятелства е по-ефективна, ако е кратка и обхваща съществените моменти на предметната област.

От друга страна, същата сбитост се оценява особено високо от аудиторията, когато ораторът използва **сентенции**. Те имат много пряка връзка с ентимемите, защото според Аристотел те се отнасят до предметната област, както и ентимемите, и освен това са, така да се каже, техни заключения и техни предпоставки, когато самите силогизми биват пропуснати (Rhet. 1394 a 25-28)¹⁹. Аристотел допълва, че между тях някои са познати или могат да бъдат ясно разбрани в момента, в който са произнесени; други, в контраст на това, съобщават нещо парадоксално или подлежащо на диспут и поради това изискват допълнение, за да станат приемливи (Rhet. 1394 b 7-20)²⁰. Само в този случай те могат да бъдат разглеждани като „част от ентимемата“; с други думи, за да докаже истинността на своята сентенция, ораторът трябва да се обърне към аудиторията с логическо разсъждение, което, ако е напълно изразено, би представлявало ентимема. В своята силогистична форма, сентенцията в действителност би играла ролята на заключение, докато допълнението (или аргументът към него) би играло ролята на една от предпоставките. Най-очевиден измежду примерите, цитирани от Аристотел, е следният: „Няма нито един свободен човек“. Според Аристотел, това е сентенция, но, ако я разгледаме заедно с това, което следва, а именно: „Защото той е роб на парите или на случайността“, тогава се получава една ентимема²¹.

От друга страна, самият Аристотел отново потвърждава това отношение между сентенциите и ентимемите, когато в своята трета книга пише: „Понякога е препоръчително ентимемите да се променят в

---

¹⁸ Вж. Rhet. 1357 a 21 γῖνῶσχοῦσι γὰρ πάντες.

¹⁹ Термините (ἀρχαί - συμπέρασμα), които Аристотел използва, за да укаже към силогистичната структура на ентимемата са твърде технически (Pr.Ap. 43 b 34 ff.); все пак пасажът не е лесен и често се схваща погрешно. Този въпрос разгледах преди няколко години: Calboli, Montefusco, 1999b: 29 ff.

²⁰ Вж. Rhet. Alex. 1430 b 1 ff. Особен случай, споменат от Аристотел няколко реда по-надолу (Rhet 1394 b 33 ff.) е представен от твърдението „не парадоксален, но все още неясен“ като при енигматичните изказвания, към които трябва да се добави разяснение – колкото е възможно по-сбито.

²¹ Rhet. 1394 b 3-6 от Еврипид, *Несуба* 864 f. Въпреки протеста на Burneat (1994: 23 f.; също 1996: 100) („логически това е твърде сложно, тъй като включва дизюнктивен предикат, който силогистиката не може да представи“), бих казала, че трябва само да прибавим основната предпоставка и ентимемата ще прозвучи по следния начин: [Никой, който е роб на парите или на шанса, не е свободен]; Всеки е роб на парите или на случайността -> Никой не е свободен. Според Sprute (1982: 69; 131) доказването на дадено твърдение чрез споделено основание е наистина най-широко разпространеният начин за изграждане на ентимеми.

сентенции, например „чувствителните мъже трябва да търсят помирение, когато са успешни; защото по този начин те получават възможно най-големи предимства“. Като ентимема това би изглеждало по следния начин: Ако е необходимо да се търси помирение когато дадени промени са най-ползотворни и носят най-големи предимства, то търсенето на промени е необходимо, когато човек постига успехи“ (Rhet. 1418 b 33 ff.).²²

Все пак, дори ако **максими** от този вид представляват добра реторична стратегия, има други, които са дори по-харесвани от аудиторията. Те не са „част от ентимема“, а самите те са „ентимематични“ и, поради тази причина са най-високо ценени (Rhet. 1394 b 20 f. αἱ δ' ἐνθυμηματικαὶ μὲν, οὐκ ἐνθυμῆ ματος δὲ μέρος· αἱ περὶ καὶ μάλιστα εὐδοχιμοῦσι). **Защо?** В своя анализ на пасажа²³ Grimaldi вижда тяхната „способност за ентимема“ – както той интерпретира прилагателното ἐνθυμηματικαί – във факта, че те биха могли лесно да се превърнат в ентимеми, когато би могло формално да изгради една от предпоставките и също във факта, че те често „споделят“ едно и също съдържание с ентимемите. Все пак, „причината за тяхната популярност“ – казва той – е μάθησις ταχέια която те създават. Наистина, именно тяхната формална краткост позволява на слушателите да се радват на „бързото знание“: тук отдолу лежащата (потенциална) ентимема всъщност е сбита колкото е възможно, защото тези сентенции/максими, вместо да имат отделни добавки, показват основанието, което валидира „поговорката“ в самите тях (Rhet. 1394 b 21 f. Εἰσὶν δ' αὐταὶ ἐν ὅσαι ἐμφαίνεται τοῦ λεγομένου τὸ αἴτιον). За нещастие Аристотел цитира само две сентенции от този вид („След като си смъртен, не допускай гнева на безсмъртните“ или „Смъртният трябва да има смъртни, а не безсмъртни, мисли“ Rhet. 1394 b 23 ff.²⁴), но тези примери са достатъчно забележителни, за да привлекат вниманието ни и към други интересни детайли: „бързото знание“, което доставя удоволствие на слушателите в този случай е не само следствие от факта, че тези сентенции са кратки послания, но и от факта, че самото знание, което се предава чрез сентенциите, зависи от възприемането на противоположностите (смъртен-безсмъртен)²⁵

²² В този случай основанието за добавяне на максимата играе ролята на основна предпоставка; вж. С. Montefusco 1999 b: 30 f.

²³ Grimaldi 1988: 264 f.

²⁴ За първата максима източникът е неизвестен, докато втората се приписва на Epicharmus: вж. Grimaldi 1988: 265

²⁵ Наистина, след сравненията на Homer (Il. IV 275 ff. ; IV 422 ff.) XVI 589 ff. и чудесната дискусия на Nannini 2003: 52ff.) се предполага, че влиянието на противоположностите е в посока убеждаване. Както виждаме в Rhet. Alex. 1435 b 26 ff. (вж. Demetr. Eloc. 22 f. и Chiron 2001: 96) противопоставянето на противоположностите може да се случи по отношение на смисъла, по отношение на думите или по отношение и на двете едновременно; това обяснява използването на този похват не само за рационални аргументации, но също и за стилистични избори, както се потвърждава от толкова широкото използване на ἀντίθετον от софистите. Аристотел, който нарича противоположности „нещата, които, бидейки в един и същи клас, са най-отдалечени едно от друго (Cat. 6-18 f., превод Н.Р. Cooke) често споменава тяхната убеждаваща мощ в *Rhetoric* и разработва въпроса за различните им форми подробно в *Topics*.”

Сбитостта във формата и противопоставянето на противоположностите са всъщност причината – обяснява Аристотел – поради която ентимемата, базирана на отхвърляне, се харесва повече, отколкото демонстрационната ентимема: на практика става въпрос за „събиране заедно на противоположности в кратка форма, и когато тези противоположности се поставят една до друга, те стават по-ясни за слушателя” (Rhet. 1400 b 29 ff. *Εὐδοκιμεῖ δὲ μᾶλλον τῶν ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικά τῶν ἀποδεικτικῶν διὰ τὸ συναγωγὴν μὲν ἐναντίων εἶναι ἐν μικρῷ τὸ ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα*)²⁶ Все пак, не само ентимемите, но също така и всяка мисъл, когато бъде изговорена в сбита форма и в съотношение към дадена антитеза, доставя по-голямо удоволствие: „причината за това е – казва отново Аристотел – че знанието е резултат повече от контраста, но става „бързо”, когато е поднесено в кратка форма” (Rhet. 1412 b 23 ff. *Τὸ δὲ αἴτιον ὅτι ἡ μάθησις διὰ μὲν τὸ ἀντιχειῖσθαι μᾶλλον, διὰ δὲ τὸ ἐν ὀλίγῳ θᾶττον γίνεται*).

Ако знанието, „по-бързо в сбита форма” доставя повече удоволствие, можем лесно да разберем защо метафорите се харесват повече от останалите фигури²⁷, макар разликата между тях да е толкова малка (Rhet. 1406 b 20 *Ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορᾶ: διαφέρει γὰρ μικρόν*), че Аристотел да може да напише: „другите фигури, които също се харесват, са в известен смисъл метафори” (Rhet. 1412 b 34 f. *Εἰ σὶν δὲ καὶ αἱ εἰκόνας ... αἱ εὐδοκιμοῦσαι τρόπον τινὰ μεταφοραί*) ; или че другата фигура е добра, когато присъства и метафора (Rhet. 1413 a 5 *Τὸ δ' εὖ ἐστὶν ὅταν μεταφορὰ ᾖ*). Каква е разликата? Аристотел загатва на два пъти за тяхното отношение: първия път, след като дава някои примери за други фигури, пише, че за тях може да се говори също и като за метафори, защото другите фигури са *μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι* ; (Rhet. 1407 a 11 ff.); втория път – когато говори за знанието, което се предава чрез метафори през родово-видови отношения, той пише, че „другите фигури - *similes*” създават знание по същия начин, тъй като те са метафори, отличаващи *προθέσει* (Rhet. 1410 b 13 ff.). Въпреки трудностите по интерпретацията на тези пасажи²⁸, от Аристотелевите думи със сигурност излиза, че слушателите, които търсят *μάθησις ταχεῖα*, не се наслаждават на „друга фигура”, както на метафората, поради

²⁶ Вж. Grimaldi 1972: 88 f. и Rhet. 1410 a 20-23, където, позовавайки се на *ἀντιχειμῆνη λέξις*, Аристотел пише: „Такава лексика доставя наслада, защото противоположностите са основа за най-добър начин за придобиване на познание, а когато се поставят редом, улесняват още повече познанието и защото те са като силогизъм, защото отхвърлянето [elenkos] е „събиране” на противоположности”. Все пак, не само отхвърлянията, но и всяка ентимема изглежда уместна, когато е изговорена сбито и автентично: вж. Rhet. 1401 a 5 ff.; 1410 b 28 ff.

²⁷ Вж. Rhet. 1410 b 18 f., където Аристотел, позовавайки се на формалната структура на „другите форми”, обяснява причината за това: *διὸ ἥττον ἤδύ, ὅτι μακροτέρως*.

²⁸ Вж. Core 1867; McCall 1969: 38; Tamba- Mecz – Veyne `1979: 85 ff.; 37;40; същото 1996: 336 ff.; Laks 1994: 297 f.; Kirby 1997: 544. Аз съм разглеждала отношението между метафорите и „другите фигури” в работите си: C. Montefusco 2000 54 ff. и 2004 123 ff.

това, че първата, бидейки по-дълга, не постановява „това е онова“, както правят метафорите (Rhet. 1410 b 17 ff.)²⁹

И наистина, една метафора, бидейки „ἐπιφορά на думата, която принадлежи на друго нещо“ (Po. 1457 b 6 f.)³⁰, представлява най-краткият начин да се създаде знание в умовете на слушателите: една дума, която също като другите има свое значение (срв. Eloc. 16 a 4 ff.; Rhet. 1404 a 21), позволява да се разбере какво точно ораторът желае да посочи чрез приликата между две неща: (Top. 140 a 9 f. τὴν ὁμοιότητα³¹ . ἢ μὲν γὰρ μεταφορὰ ποιεῖ πῶς γινώσκον τὸ σημαίνον διὰ)³¹

Все пак, тази когнитивна функция може да бъде реализирана чрез метафора само когато метафоричният трансфер се случи между две неща, принадлежащи на един род³²: например – обяснява Аристотел – когато Омир „нарича древността „стърнице“, той създава разбиране и знание чрез рода, тъй като както древността, така и стърницето са неща, които са преминали своя разцвет“ (Rhet. 1410 b 14 f.). В противен случай, метафорите биха били „доведени твърде отдалеч“ и неясни за аудиторията: ἀσαφεῖς δέ, ἂν πόρρωθεν (Rhet. 1406 b 8 f.; 1405 a 34 f.) Следователно, откриването на прилики е логически процес, който позволява на оратора да изгражда добри метафори, а на аудиторията – да ги „декодира“ (Po. 1459 a 7 f. τὸ γὰρ εἶ μεταφέρειν τὸ τὸ ὅμοιον θεωρεῖν ἐστίν). Както пише Аристотел, това предполага не само природен дар, който не може да бъде придобит от друг (Po. 1459 a 6 f. μόνον γὰρ τοῦτο οὔτε παρ’ ἄλλου ἐστὶ λαβεῖν εὐφυΐας τε σημείον ἐστίν .), но също и дълго обучение³³, защото разкриването на приликите в нещата, които принадлежат на различни родове означава да се открие онзи атрибут, който, след като бъде споделян, позволява да се твърди, че те също принадлежат на същия род³⁴.

Следователно, μάθησις ταχεῖα, което слушателите търсят, когато декодират дадена метафора, зависи от природните способности и

²⁹ В Rhet. 1406 b 21 ff. Аристотел обяснява разликата: „когато поетът каже „Той нападна като лъв“, това е друга картинка, но в израза „лъвът нападна“, където под лъв се разбира човек, това вече е метафора“.

³⁰ За значението на тази дефиниция вж. Ricoeur 1975: 24; Tamba-Mecz – Veyne 1979: 79 ff.; Laks 1994: 284; Calboli Montefusco 2000: 46 ff.

³¹ Аристотел се занимава в подробности с различните видове подобие, когато отчита четирите ὄργανα, които позволяват логическо разсъждение (Top. 108 a 7 ff.), но за нас не е трудно да видим, че различията между четирите вида метафори, които той предлага (Po. 1457 b 7 ff.) също се коренят в същата разлика между пропорционалната прилика (A:B = C:D) и приликата на нещата, които принадлежат към един и същ род, защото споделят поне един атрибут: вж. Calboli, Montefusco 2000: 28 f.; 48 ff.

³² Тази принадлежност към един и същ род е „генерично родство“, споменато от Ricoeur 1975:29. Според Аристотел, това е много важно изискване, когато с метафората се наименува нещо, което няма свое име: (Rhet. 1405 a 34 ff.)

ff. Ἐτι δὲ οὐ πόρρωθεν δεῖ ἀλλ’ ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοειδῶν μεταφέρειν τὰ

ἀνάνομα ἠνομασμένως ὃ λεχθὲν δῆλόν ἐστι ὅτι συγγενές.

³³ Вж. Top. 108 a 13 ff. и Rhet. 1412 a 11 ff.

³⁴ Аз съм се занимавала пространно с този въпрос, когато предложих възможно отношение между парадигми и метафори в случай, че те се основават на един и същ логически процес: вж. Calboli, Montefusco 2000: 27 ff.

обучението на различните оратори: колкото по-добре се справят те, толкова „по-бързо“ е знанието, което получават слушателите и по-голямо е тяхното удоволствие. Знаем, че по природа хората се наслаждават на лесното учене.

Lucia Calboli Montefusco

References

Burnyeat, Myles F. (1994), "Enthymeme: Aristotle on the Logic of Persuasion", in: David J. Furley-Alexander Nehamas, *Aristotle's Rhetoric. Philosophical Essays*, Princeton University Press, Princeton, pp. 3-55.

Burnyeat, Myles F. (1996), "Enthymeme: Aristotle on the Rationality of Rhetoric", in: A. Oksenberg Rorty (Ed.), *Essays on Aristotle's Rhetoric*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, pp. 88-115.

Calboli Montefusco, Lucia (1979): *Consulti Fortunatiani Ars Rhetorica*, Introduzione, edizione critica, traduzione italiana e commento a cura di L.C.M., Patron, Bologna.

Calboli Montefusco, Lucia (1998), "Omnis autem argumentatio ... aut probabilis aut necessaria esse debet (Cic. Inv. 1.44)", *Rhetorica* 16, pp. 1-24.

Calboli Montefusco, Lucia (1999 a), "Aristotle's Rhetoric: the speaker and his audience", in: L. Calboli Montefusco (Ed.), *Papers on Rhetoric II*, CLUEB, Bologna, pp. 67-94.

Calboli Montefusco, Lucia (1999 b), "La gnwvmh et l'argumentation", in: F. Biville (Ed.), *Proverbes et sentences dans le monde romain*, Diffusion De Boccard, Lyon, pp. 27-39.

Calboli Montefusco, Lucia (2000), "Aristoteles' Benutzung des ομοιον in argumentatio und elocutio", in: L. Calboli Montefusco (Ed.), *Papers on Rhetoric III*, CLUEB, Bologna, pp. 27-59.

Calboli Montefusco, Lucia (2004), "Le fondement logique de la métaphore selon Aristote", in: M.S. Celentano - P. Chiron - M.P. Noël (Eds.), *Skhèma/Figura. Formes et figures chez les anciens. Rhétorique, philosophie, littérature*, Éditions Rue d'Ulm (École Normale Supérieure), Paris, pp. 115-126.

Chiron, Pierre (2001), *Un rhéteur méconnu: Démétrios (Ps.-Démétrios de Phalère), Essai sur les mutations de la théorie du style à l'époque hellénistique*, Vrin, Paris.

Chiron, Pierre (2002): *Pseudo-Aristote, Rhétorique à Alexandre*, Les Belles Lettres, Paris.

Cope, Edward Meredith (1867), *An Introduction to Aristotle's Rhetoric*, Macmillan and Co., London and Cambridge.

Cope, Edward Meredith (1877): *The Rhetoric of Aristotle*, with a Commentary by E.M. Cope, revised and edited for the Syndics of the University Press by John Edwin Sandys, Volumes I, II and III, University Press, Cambridge (Reprint Edition, Ayer Company, Publishers, Inc., Salem, New Hampshire 1988).

Dufour, Médérique (1932): *Aristote, Rhétorique*, Tome premier, Les Belles Lettres, Paris.

Grimaldi, William M.A. (1972), *Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

Grimaldi, William M.A. (1980), *Aristotle, Rhetoric I, A Commentary*, Fordham University Press, New York.

Grimaldi, William M.A. (1988), *Aristotle, Rhetoric II, A Commentary*, Fordham University Press, New York.

Hellwig, Antje (1973), *Untersuchungen zur Theorie der Rhetorik bei Platon und Aristoteles*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Kennedy, George (1991), *Aristotle. On Rhetoric. A Theory of Civic Discourse*, Oxford University Press, New York-Oxford.

Kirby, John T. (1997), "Aristotle on Metaphor", *American Journal of Philosophy* 118, pp. 517-554.

Laks, André (1994), "Substitution et connaissance: une interprétation unitaire (ou presque) de la théorie aristotélicienne de la métaphore", in: D.J. Furley - A. Nehamas (Eds.), *Aristotle's Rhetoric. Philosophical Essays*, Princeton University Press, Princeton N.J., pp. 283-305.

Martin, Josef (1974), *Antike Rhetorik, Technik und Methode, Handbuch der Altertumswissenschaft, 2. Abt., 3. Teil*, C.H. Beck, München.

McCall, Marsh H. (1969), *Ancient Rhetorical Theories of Simile and Comparison*, Harvard University Press, Cambridge Mass.

Nannini, Simonetta (2003), *Analogia e polarità in similitudine. Paragoni iliadici e odissiaci a confronto*, A.M. Hakkert, Amsterdam.

Perelman Chaïm / Lucie Olbrechts-Tyteca (1966), *Trattato dell'argomentazione. La nuova retorica*, (Trad. it.), Einaudi, Torino. Piazza, Francesca (2000), *Il corpo della persuasione. L'entimema nella retorica greca*, Palermo.

Rapp, Christof, (1996), "Aristoteles über die Rationalität rhetorischer Argumente", *Zeitschrift für philosophische Forschung* 50, pp. 197-222.

© Превод: Проф. дфсн Донка Александрова, Катедра „Реторика”, Философски факултет, СУ „Св. Кл. Охридски”.

Статията е публикувана със заглавие „*Enthymemes, maxims, metaphors: the persuasive power of brevity in Aristotle's Rhetoric*”, in Lucia Calboli Montefusco (Ed.), "Papers on Rhetoric" VI, Herder, Roma (2004) 39-54.” – за справка виж

<<http://www2.classics.unibo.it/Organico/profili/montefusco.html>>.

Преводът на статията се публикува със съгласието на автора Lucia Calboli Montefusco.